

Д. А. Міщенко,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання державної підтримки розвитку зернового сектора України, запропоновано основні завдання державного регулювання щодо розвитку зернового сектора, визначено основні шляхи підвищення ефективності управління експортною політикою щодо зернових.

The questions for state support for the grain sector in Ukraine, provides the main task of state regulation on the development of the grain sector, identified key ways to improve management on grain export policy.

Ключові слова: зерновий сектор, експорт, державне регулювання, підтримка, збутова політика, зерновиробництво.

Key words: grain sector, exports, government regulation, support, sale policy, grain production.

ВСТУП

Виробництво зерна в Україні традиційно протягом тривалого історичного періоду посідає одне з основних місць у розвитку аграрного сектора, якому належить пріоритетне значення в забезпеченні продовольчої безпеки країни, слугує сировинною базою для виготовлення ряду промислових товарів, належить до важливих джерел створення кормових ресурсів, має велике значення у формуванні експортних поставок продовольчих товарів держави. Сучасні тенденції світового ринку засвідчують зростаючу значущість продовольчого ресурсу, який в умовах високих темпів приросту світового населення та фізичної обмеженості світових сільськогосподарських угідь вже у коротко- та середньостроковій перспективі може стати дефіцитом із значною перспективою цінового зростання.

Проте, сучасний стан ефективності вітчизняного зерновиробництва викликає деяке занепокоєння. В останні роки простежується тенденція до певного зниження ефективності виробництва зерна від досягнутого рівня. З погляду сезонної цінової динаміки останніми роками український зерновий ринок відрізняється різкими коливаннями цін. Державне регулювання ринку зерна не відіграє стимулюючої ролі щодо виробництва зерна та не здатне ринковими методами ефективно реагувати на впливи світового зернового ринку. Ефективність та прогнозованість державного регулювання ринку зерна є об'єктивною передумовою зростання аграрного сектора України. Недостатня системність та неузгод-

женість законодавства України, а також його вибіркове виконання справляють суттєвий негативний вплив на стан зерновиробництва та ефективність маркетингу зерна, що призводить до втрат для учасників зернового ринку та економіки в цілому. Стратегічний підхід до державного регулювання зернового ринку та вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює правовідносини на ринку зерна, можуть істотно покращити результативні показники функціонування як окремих суб'єктів зернового ринку, так і в цілому аграрного сектора України.

На сьогоднішню необхідною є модернізація існуючої системи державної підтримки і регулювання аграрного сектора, спрямована на забезпечення її прозорості й прогнозованості. Розвиток зернового сектора України, зокрема його експортної діяльності, стримується перешкодами, які потребують невідкладного та системного вирішення. Посилення ролі держави в регулюванні економіки, яке відповідає сучасній тенденції розвитку світової економіки посткризового періоду, актуалізує для України проблему формування та забезпечення державної зернової стратегії, орієнтованої на вирішення критичних завдань розвитку зовнішньоекономічної складової зернового сектора та національної економіки в цілому.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — розглянути питання державної підтримки розвитку зернового сектора України, запропо-

увати основні завдання державного регулювання щодо розвитку зернового сектора, визначити шляхи підвищення ефективності управління експортною політикою щодо зернових.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ключовими питаннями ефективності управління комерційною діяльністю ринку зернових, розвитку експорту зерна, квотування ринку зернових, державного регулювання ринку зернових в Україні присвятили свої роботи такі автори, як В. Андрійчук, Н. Антонова, В. Бакуменко, В. Бойко, О. Булюк, В. Власов, П. Гайдучий, В. Галушко, В. Губенко, І. Горчиця, А. Гордійчук, С. Дем'яненко, С. Домбровська, В. Дружко, О. Захарчук, В. Зимовець, Ю. Михайлов, В. Князев, Ю. Сурмін, В. Кадієвський, О. Калюжна, М. Корецький, В. Коровий, М. Калінчик, А. Кандиба, С. Кваша, І. Кириленко, І. Кобута, М. Кучер, М. Лобас, З. Ніколаєва, П. Саблук, В. Сайко, І. Соловійов, А. Фесина, Л. Худолій, Ю. Цьомик, С. Чмирь, В. Шовкалюк, О. Шпичак. Проте, як і раніше, проблема державного регулювання процесів, пов'язаних з ринком зернових, залишається надзвичайно актуальною.

Сьогодні на ринок зернових впливають багато негативних зовнішніх факторів, які гальмують його розвиток. У зв'язку з цим необхідне цілеспрямоване втручання держави і її співпраця з трейдерами, а головне — з виробниками, оскільки сільгоспвиробники так і не навчилися прогнозувати свої дії наперед. З року в рік коливання виробництва зерна в державі відбувається на 40% відносно середнього значення. Тому є необхідним здійснення заходів щодо поліпшення координації зернового ринку державою та поліпшення планування безпосередньо на підприємствах.

Теперішня система регулювання національного ринку зерна України не є ефективною та не відповідає сучасній конкурентоспроможності національного аграрного сектора, вона не враховує зміни у світовому середовищі, які безпосередньо пов'язані із розвитком світової фінансово-економічної кризи і, в свою чергу не пропонує потрібного державного регулювання зернового сектора. Певна пасивність держави звужує переваги національних сільгоспвиробників у конкурентній боротьбі на світовому ринку внаслідок незабезпечення національних економічних інтересів України [8].

Держава повинна виступати регулятором продовольчого ринку, а державні виконавчі органи повинні активно виконувати такі функції:

- формувати ринок зернових на основі регіональних особливостей;
- регулювати процес експорту для захисту власних споживачів від дефіциту та подорожчання продукції;
- проводити політику стимулювання товаровиробників щодо збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції;
- здійснювати заходи політики протекціонізму для захисту національного виробника.

Роль держави в зерновому секторі повинна зводитися до сприяння розвитку приватного сектора, поліпшення ефективності його функціонування, а не до того, щоб вона перебирала на себе функції активного

трейдера (на внутрішньому чи зовнішньому ринках). Це значно підтримало б ціни фермерів та сприяло залученню інвестицій до сектора, покликаною підвищити міжнародну конкурентоспроможність України та надати можливості відновити статус провідного виробника та експортера зерна в світі [6].

Можна виділити такі основні шляхи підвищення ефективності управління експортною політикою щодо зернових:

- ціноутворення на зовнішньому ринку при існуючих сталих конкурентних відносинах;
- розробка стратегії диверсифікації ризиків при збуті зернопродуктів на зовнішньому ринку;
- виявлення перспективних ринків збуту — зменшення витрат на вирощування зерна, застосування прогресивних технологій при обробці та сортуванні;
- виробництво оригінального насіння власної селекції для продажу на закордонних ринках збуту;
- визначення оптимального обсягу товару для продажу через кожний конкретний канал збуту;
- збільшення національної доданої вартості у зерновій торгівлі.

Таким чином, складовими механізму ефективного управління збутом зерна на зовнішньому ринку можуть бути:

- управління комерційною діяльністю на зовнішньому ринку зернових;
- управління оновленням сортів та технологій вирощування та обробки зерна, з метою зменшення витрат;
- ціноутворення на зовнішніх ринках зернових;
- вплив державного регулювання ЗЕД на ринку зернових;
- управління кадровим потенціалом на підприємствах експортерах зерна [1].

На сучасному етапі аграрного розвитку широкий спектр існуючих проблем необхідно вирішувати шляхом розбудови ефективної системи ціноутворення. Ціна продукту, що характеризує обсяг потенційного доходу, має забезпечувати надходження виробникам коштів для відновлення функціонуючого капіталу. Методично слід враховувати фактор необхідності відновлення активів при розробці методології визначення цін на сільськогосподарську продукцію. У цьому криється головна проблема сучасних цін, які не адекватні вимогам сьогодення. Ціноутворення на зовнішньому ринку зернових регулюється такими складовими кон'юнктури ринку як попит і пропозиція. Найбільшою проблемою ринку зерна залишається проблема цінової нестабільності, яка, в свою чергу, залежить від стабілізації пропозиції на світовому ринку. Зерно — це товар, який реалізується на ринку по оптовим або ринковим цінам. Відповідно до цього повинна проводитися політика регулювання продовольчого ринку, створюючи при цьому економічні передумови для розвитку зернового виробництва в необхідних обсягах [4].

Суттєвим елементом комерційної діяльності є збутова політика, роль якої сьогодні значно зростає. Важливість збутової політики зумовлена тим, що необхідно реалізувати споживачу потрібні товари таким чином, щоб комерційний ризик звести до мінімуму, а кожна наступна угода закріплювала позиції підприємства на

ринку, посилювала довіру до нього зі сторони партнерів.

Для підвищення ефективності виробничо-збутової діяльності виробників зерна, розв'язання проблеми виходу їх на зовнішній ринок, минаючи посередницьку ланку, зміцнення їхньої конкурентоспроможності у світовому ринковому просторі, активним гравцем якого прагне стати Україна, необхідно розвивати ринок зерна шляхом інтеграції та кооперації його агентів.

На сучасному етапі розвитку аграрного сектора зростаючого значення набуває удосконалювання економічних методів внутріфірмового управління, заснованих на застосуванні системи маркетингу. Це зумовлено як ростом розмірів і ускладненням змісту і характеру діяльності фірм, так і посиленням труднощів реалізації продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. У зв'язку з цим усе більше значення надається розробці глобальної стратегії фірми, заснованої на довгостроковій і стабільній орієнтації виробництва конкретних видів продукції на визначені ринки в широкому колі країн [2].

Отже, система управління комерційною діяльністю не може бути удосконалена шляхом зміни окремих елементів, а потребує кардинальних перетворень всіх її складових. При цьому необхідно враховувати, що всі елементи комерційної діяльності потрібно розглядати не окремо, а у їх взаємозв'язку і взаємозумовленості. А це можливо лише за допомогою створення комплексної системи управління комерційною діяльністю на основі маркетингу, яка буде здатна швидко реагувати на зміни у внутрішньому середовищі, буде повною мірою адаптована до теперішніх умов функціонування і спрямована на досягнення цілей підприємства найбільш ефективним шляхом. Особлива роль тут повинна бути відведена стратегічним аспектам управління комерційною діяльністю, які визначатимуть довгострокові цілі підприємств на ринку.

У країні, що є однією з найбільших постачальників зерна, необхідно переглянути роль державного резерву щодо зернових. Висока вартість утримання значних резервів (хоча точних даних про запаси нема) має подвійне значення:

1) прямі витрати (оскільки Держрезерв потребує фінансування), а також витрати на зберігання (включаючи втрати та зниження якісних показників), що теж можуть бути досить істотними, хоча їх іноді навіть не сплачують). Говорити про важливість державного резерву можна тільки за наявності катастрофічних ситуацій, наприклад дефіциту пшениці в розмірі 750 тис. — 1 млн тонн. Необхідне фінансування закупівлі становило б приблизно 60—90 мільйонів доларів, з витратами на зберігання (в т.ч. фінансування і втрати) в межах 10—13 мільйонів доларів щорічно;

2) непрямі витрати, які мають негативний вплив на фактичний розвиток ринку. Коли Уряд України дає завдання на закупівлю чи продаж зерна із державного резерву, це може мати тимчасовий непередбачуваний вплив на ринкові ціни. Зокрема, поновлення ресурсів може спричинити порушення роботи ринку й негативно вплинути на його функціонування [3].

Щодо стратегічних запасів, то їх потрібно закладати винятково для довгострокового зберігання і не використовувати для тимчасового впливу на внутрішній ринок. Операції поновлення запасів треба організувати

на основі відкритих тендерів, у яких зможуть взяти участь усі оператори внутрішнього ринку, тобто без жодної дискримінації, за винятком підприємств, занесених до "чорного списку" системи складських свідоцтв чи арбітражної системи стандартних контрактів. Відповідно, слід забезпечити публічність тендерів. Успішні тендери мають встановлювати ціну, близьку до ринкової, на ту саму кількість та якість у місці зберігання; або ціну найближчого ринку з урахуванням транспортних витрат. Комерційні продажі страхових запасів із подальшим їх експортом до третіх країн (включаючи елементи субсидування) заборонено.

Будь-яка операція поновлення запасів повинна розпочатись і завершитись протягом одного маркетингового року, і виконати її треба до запланованої національної програми поновлення страхових запасів. Період між продажами запасів та поновленням має бути якнайкоротшим.

Нарешті, щоб уникнути будь-якого порушення функціонування внутрішнього зернового ринку, поновлення національних запасів потрібно здійснювати поступово. Бажано, щоб на початку кожного маркетингового року поширювалась інформація про національну програму поновлення стратегічних запасів протягом року, включаючи також інформацію щодо обсягів поновлень протягом минулого маркетингового року. Якщо державні резерви мають статус державної таємниці із стратегічних міркувань, їх можна використовувати тільки в разі катастрофи або таких випадків, як тривале соціальне хвилювання, війна, стихійне лихо тощо, і в жодному разі — для маніпулювання ціноутворенням і обсягами зернових на ринку.

Маркетингова маржа (різниця цін) між фермерськими господарствами, переробними підприємствами та експортерами розширюється, що пояснюється бажанням оптових операторів бути підготовленими до можливих негативних наслідків, спричинених існуванням великої кількості ризиків, які важко хеджувати:

- а) ризику невиконання комерційних контрактів (дефолту);
- б) ризику цінових коливань за відсутності форвардної торгівлі;
- в) ризику існування різних видів корупції в маркетинговому ланцюзі;
- г) ризиків, спричинених недобросовісними діями місцевих та центральних органів влади [7].

Основними завданнями державного регулювання щодо розвитку аграрного сектора України, зокрема, зернового ринку, можна вважати наступні:

— завершення приватизації підприємств, що належать державі і беруть участь у комерційних операціях та реструктуризація інших державних установ (інспекції з контролю якості, державні лабораторії з надання послуг перевірки якості);

— зміни в державному регулюванні на зерновому ринку з огляду на досягнення середньострокових цілей:

- а) запровадження приватної системи страхування для допомоги фермерам у вирішенні проблеми низьких цін під час збору врожаю, що спостерігається протягом останніх років;
- б) паралельне скорочення різних видів державного втручання;

в) розвиток заходів, спрямованих на подолання корупції, які повинні контролювати державні органи;

— поліпшення в разі співробітництва з приватним сектором, аналізу ринку та надання інформаційних послуг;

— уточнення ролі та методів роботи Держкомреверу;

— зміна цілей та методів державного регулювання зернового ринку, поступове зменшення ролі державних операторів; завершення приватизації елеваторів, які ще залишаються в державній власності;

— посилення інституцій приватного сектора та їхнього впливу на формування загальної політики на зерновому ринку:

а) реструктуризація товарних бірж;

б) стандартизація зернових контрактів для торгівлі на внутрішньому ринку;

г) адаптація стандартів якості відповідно до вимог міжнародних ринків [5].

Усі зазначені вище цілі повинні досягатися тісною співпрацею між: державними структурами та приватним сектором, організаціями приватного сектору, кооперативами та асоціаціями. Необхідне чітке визначення ролі держави та обласних державних адміністрацій для підтримки розвитку приватного сектору. Державі потрібно також вести моніторинг небажаних соціальних наслідків протягом перехідного періоду та процесу імплементації цих пропозицій і відповідно розвивати інструменти прямої підтримки прибутків для мало- та середньозабезпечених верств населення без втручання в конкурентне ціноутворення на зерновій та на основні продукти їх переробки.

ВИСНОВКИ

Ринок зерна України має великий потенціал, про це свідчать ресурсні та кліматичні умови. Проте, на жаль, сьогодні зерновий ринок має багато проблем, які не є вирішеними. Необхідно використовувати комплексний підхід для вирішення загальних проблем виробництва, комерціалізації та продажу з використанням усіх складових механізму ефективного управління збутом зерна на зовнішньому ринку.

Замість упродовження витратних короткотермінових заходів, держава повинна активно залучати приватний сектор до розробки законодавчого поля щодо регулювання зернового ринку. Якщо наявні законодавчі акти не передбачають таких дій, то необхідно їх переглянути та виправити згідно з потребою. Крім того, зосереджуючись на боротьбі із корупцією в маркетинговому каналі збуту зернових, можна досягти суттєвого прогресу в скороченні маркетингового ланцюга. Ринки зерна потребують добре розвинутого правового поля, включаючи чітко функціонуючу систему забезпечення виконання зобов'язань за контрактами. Правовий статус контрактів та гарантія виконання зобов'язань за ними знизять ризики та скоротять торгові націнки.

Під час розвитку приватного сектора можливі непередбачувані наслідки, які потрібно відслідковувати, щоб вчасно їх вирішити: наприклад, соціальні наслідки, прояви монополізму в деяких областях, допомога в розвитку нових засобів моніторингу просування зернопродуктів маркетинговими каналами тощо.

Література:

1. Дружко В.В Євросоюзі нашому зерну ввімкнули червоне світло / В. Дружко // Пропозиція. — 2008. — № 11. — С. 22—30.

2. Масляніцина О.В. Державне регулювання зернового ринку України / О.В. Масляніцина // Агроінком. — 2005. — № 11 — 12. — С. 78-81.

3. Мелешко М.І. Стан розвитку та шляхи удосконалення біржового аграрного ринку / М.І. Мелешко // Економіка та держава. — 2010. — № 5. — С. 109—111.

4. Ортіна Г.В. Особливості та тенденції зернового ринку України / Г.В. Ортіна // Держава і регіони. — 2007. — № 2. — С. 175—176.

5. Притула Н.М. Сучасний ринок зерна в Україні / Н.М. Притула // Держава і регіони. — 2008. — № 1. — С. 137—141.

6. Саблук П.Т. Зерновий ринок України: проблеми та перспективи / П.Т. Саблук // Економіка України. — 1997. — № 5. — С. 4—14.

7. Соловйов І.О. Біржова торгівля на шляху становлення ринку зерна / І.О. Соловйов, Ю.Є. Кирилов // Економіка АПК. — 2003. — № 2. — С. 124—127.

8. Шкаберін В.М. Механізми державного регулювання системи продовольчої безпеки / В.М. Шкаберін // Актуальні проблеми державного управління. Збірник наукових праць — Х.: ХарPI НАДУ "Магістр". — 2006. — № 1(27). — Ч1. — С. 241—249.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2011 р.

АГРОСВІТ
www.agrosvit.info
Передплатний
індекс: 23892

**ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ
24 РАЗИ
НА РІК**

Журнал «АГРОСВІТ» включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з **ЕКОНОМІКИ**

(постанова Президиуму ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2)

Тел: (044) 223 26 28, 537 14 33, 537 14 32
Тел/факс: (044) 458 10 73
E-mail: economy_2008@ukr.net